
MUSA CARULLAH BİGİYEF

-Hayatı, Mücadelesi, Fikirleri-

Hamdi MERT

Ahmet Yesevi Üniversitesi

Yayınlar Genel Müdürü

ÖZET

Musa Carullah Bigiyef yenilikçi, mücadeleci, araştırmacı, velüd bir Türk-İslâm bilginidir.

Rusya içerisindeki Türk topluluklarının problemleri bir döneminde yaşamıştır. Rusların, özellikle 1905 ve 1917 devrimleri dönemlerinde Rusya'da yaşayan azınlıklara bazı dahilî hak ve hüriyetler va'detmeleri sebebiyle "Müslüman-Türk" topluluklarına yeni haklar verilmesi istikametinde ilmî, siyasî ve kültürel çalışmalar yapmıştır.

Rusya içerisinde hizmet etme imkânı kalmayınca bu ülkeyi terketmiş; ilmî araştırmalarını ve siyasî çalışmalarını Rusya dışında sürdürmüştür. İlmî araştırma maksadıyla uzun seyahatlara çıkmış; Fıkıh, Tefsir, Hadis başta olmak üzere genel İslâmî konularda 120 civarında eser vermiştir. Dinî ilimler alanında özgün fikir ve teklifleri olan Bigiyef-benzer bazı yenilikçi ilim adamlarının aksine- selef alimlerinin re'yelerini tamamiyle reddetmemiş ama onları bilimsel olarak eleştirmiş ve bu konularda yeni görüş ve teklifler getirmiştir.

O'nun, din ilimleri alanındaki kendine mahsus, özgün fikirlerinin tanınması, düşünce hayatımıza yeni bir zenginlik katacaktır.

Anahtar Kelimeler:

Bigiyef, İslâm'da Yenileşme, Türk-İslâm Kongreleri

GİRİŞ

Musa Carullah Bigiyef, Kazanlı Türk-İslâm bilgini, fikir ve aksiyon adamı, müellif, müceddid, araştırmacı.. 1875 yılında Rusya'nın Rostov-Na-Don şehrinde doğdu.

Bigiyef, Türk dünyası -ve toplulukları-nın en problemlili zamanında yaşamıştır. Doğduğu toprakların Rus Çarlığı'nın işgali altında olduğu bir dönemde dünyaya gelmiş; Kazan Türklüğü'nün geleneksel kültür ortamında yetişmiş; Buhara'da Arapça, Farsça ve İslâmî ilimleri tahsil etmiş; orada -ve döndüğü zaman Kazan'da- yenilikçi İslâm alimleri ve fikirleriyle tanışmış, Rusya'da (Petersburg), mevcut İslâmî eğitimine modern batı eğitimini de katmış, nev'i şahsına münhasır araştırmacı, mütefekkir, mücadeleci bir Türk-İslâm alimidir.

Önceleri kendisini Kazan Türklüğü'nün uyanışı ve Rusya müslümanlarının kurtuluşu idealine kapırmış; bu maksatla Rusya içerisinde mücadeleler vermiş; makaleler, kitaplar, gazeteler yayınlamış; dersler vermiş; konferanslara, kongrelere, şûralara katılmış; emsali fikir-düşünce ve din adamlarının aksine Rusya'yı terketmemiş, kendi toplumu ve diğer Türk toplulukları için Ruslardan bazı haklar ve ödünler koparmaya çalışmıştır. Bu konuda bazı mesafeler almış ise de, sonunda bunların geçici olduğunu anlamış ve Rusya'yı terketmek zorunda kalmıştır. Hayatının bu döneminde kendisini ilmî araştırmalara vakfetmiş; o dönemde büyük ilim ve kültür merkezleri olan İstanbul, Kahire, Bağdat, Şam, Meşhet, Tebriz, Tahran, Necef, Bombay, Berlin, Helsinki gibi şehirlerde bulunmuş; buralarda o dönemin şarkı ve garbı tanıyan büyük bilginleriyle tanışmış; çoğu İslâmî konularda araştırmalar yapmış; bir kısmı basılmış 120 civarında eser vermiştir. Bigiyef'in bu seyahatları Ek: 1 'deki haritada tarihleriyle birlikte gösterilmiştir.

Bigiyef Kazan'da, Buhara'da ve Kahire'de bulunduğu sırada o devrin yenilikçi müslüman, düşünür ve din adamlarıyla karşılaşmış ve onlardan etkilenmiştir. Fakat kendilerine yenilikçi/müceddid sıfatı verilen birçoklarının aksine Bigiyef, yenilikçi fikirlere karşı çıkanlarca dahi bütünüyle reddedilmemiştir. Zira o, bir taraftan din anlayı-

şında yeni fikirler ve içtihatlar arayışına girerken, selef alimlerinin görüşlerini ve geleneksel İslâm anlayış ve yorumunu -eleştiriye tabi tutmuşsa da-reddetmemiştir.

Musa Carullah Bigiyef, çileli, problemlili son dönem Türk Tarihi içerisinde Türk ve İslâm âleminin uyandırılması için iyi niyetli, orijinal ve içtihat derecesinde fikirler ortaya koymuş velûd bir yazar; mücadeleci bir Türk-İslâm büyüğüdür. Son dönem alimlerimizin birçoğu gibi araştırılmamış ve gözden kaçmış bir mütefekkir şahsiyettir. "**Rahmet-i İlâhiyyenin Umumiliği Mes'alesi**" gibi sınırlı bir kaç konuda eleştiri almış olması onun -ve fikirlerinin- bütünüyle reddedilmesine sebep olmamalı; aksine re'y ve teklifleri değerlendirmeye tabi tutulmalıdır.

Bigiyef'i araştırmak ve anlamak, bir Türk büyüğüne vefakârlık göstermekten ibaret kalmayacak, günümüz problemlerine çözüm arayışlarına da büyük ölçüde ışık tutacaktır.

ÖĞRENİM HAYATI

Musa Carullah Bigiyef'in babası Yârullah Efendi, annesi aynı yerde bir din adamı olan Habibullah Efendi'nin kızı Fatma Hanımdır.

İlk öğrenimini annesi Fatma Hanım'dan aldı. 11 yaşında Rostov Rus Teknik devlet Lisesi'ne girdi. Yüksek öğrenimini bu liseyi bitirdikten sonra Buhara'da yaptı. Buhara'da Farsça, Arapça ve İslâm ilimlerini öğrendi. Bu tahsili esnasında yenilikçi İkrâm Efendi ve İvaz Efendi'den fıkıh ve felsefe; Şerif Efendi'den matematik ve astronomi dersleri aldı. Oklid, Pisagor, Arşimed, Eflâtun, Aristo, Descartes, Bacon ve fikirlerini öğrendi. Rusça bilmeyen hocaları için matematik alanındaki bazı eserleri Rusça'dan Türkçe'ye çevirdi.

Buhara'da din ilimleri yanında felsefe, matematik ve astronomi alanlarında da derinleşen Bigiyef; tahsilini ilerletmek üzere lise tahsilini tamamladığı Rostov'a, oradan İstanbul'a geldi. Burada önce Mühendislik Mektebi'ne kaydoldu. Ancak, yakınlarının ve hocalarının tavsiyesiyle tekrar İslâmî ilimler tahsiline yöneldi. İstanbul'dan aynı amaçla Mısır'a geçti. Kahire el-Ezher Üniversitesi'ne kaydoldu. Bir süre sonra bu okul-

dan da ayrıldı ve tahsilini özel araştırma ve çalışmalar yaparak sürdürdü. Muhammed Abduh'un derslerine devam etti. Mısır Millî Kütüphanesinde Kur'an tarihi üzerine araştırmalar yaptı.

Mısır'dan Hicaz'a geçti. Mekke ve Medine'de iki yıl dinî araştırmalar yaptıktan sonra Hindistan'a intikal etti. Hintli alimlerle görüş alış-verişinde bulundu. Deoband İslâm Üniversitesi'nde altı ay süreyle ilmî çalışmalar yaptı.

Hindistan'dan tekrar Kahire'ye dönen Bigiyef; üç yıl burada kaldıktan sonra, önce Beyrut'a, oradan Şam'a gitti. O dönemin bu ilim merkezlerinde de kezâ araştırmalar yaptı.

Onbir yıl süren bu seyahatlardan sonra 1904 yılında bir bilgin kişi olarak, doğduğu topraklara/Kazan'a döndü. Bigiyef, bu seyahatları şu sözleriyle değerlendirir:

"-Büyük ümitlerle İslâm âlemini gezdim. Buhara, Türkiye, Mısır, Hicaz, Hint ve Şam diyarlarında dolaşım. Dinî medreselerin herbirini gördüm. Fakat vatanıma maalesef tamam-ı hayretle döndüm" (Bigiyef 1907; Görmez, 1994'den).

1904 yılında Arapça, Farsça ve İslâmî ilimleri öğrenmiş olarak doğduğu topraklara/vatanına dönen Musa Carullah Efendi, burada **"Tarih'ü-l-Kur'an ve'l-Mesahif"** adlı eserini yazdı ve büyük takdir topladı (Görmez, 1994).

1905 yılında Kahire'de tanıştığı İbrahim Şevket Kemal Efendi'nin kızkardeşi Esmâ Aliyye Hanım ile evlendi.

Musa Efendi ilim tahsiline doymayan bir kişi idi. Nitekim sekiz çocuk sahibi olduğu bu mutlu evlilikten sonra da eşini ve çocuklarını annesine bırakarak Petersburg Rus Hukuk Fakültesi'ne kaydoldu. Bir taraftan hukuk tahsili yaparken, diğer yandan özel çalışmalarıyla Arapça ve İslâmî bilgilerini artırmaya devam etti (Taymas, 1958; Görmez, 1994'den; ve Togan 1947).

MÜCADELESİ

Rusya'da 1905 yılında patlak veren ihtilâl, Musa Carullah Efendi *-ve Kazan Türkleri-* 'nin hayatında bir dönüm noktası oldu. Zira bu ihtilâlden sonra Rusya'nın otokratik devlet yapısı meş-

rutî monarşiye dönüşmüş ve Rus halkıyla beraber Rusya dahilindeki Türklere de bazı siyasî-dinî hürriyetler verileceği ümidi doğmuştur. Bunun üzerine Kazan Türkleri, Musa Carullah Bigiyef ve emsâli din ve fikir adamlarının öncülüğünde kapsamlı bir faaliyet başlatmışlardır.

Musa Carullah Bigiyef, bu amaçla Ülfet Gazetesi'nde yazılar yazdı. Bu gazetede ve diğer yayın organlarında yazdığı fikrî yazılarla Kazan Türklerinin fikrî uyanış dönemine önemli katkılarda bulundu. Bu dönemde gerçekleştirilen beş büyük kurultayın öncülükleri arasında yer aldı (Hee-Soo-Lee, 1988; Görmez, 1994).

1906 yılında yapılan Nijni Novogorod Müslüman Kurultayında baş kâtiplik yaptı ve bu kurultayın zabıtlarını **"Umum Rusya Müslümanlarının III. Resmî Nedveleri"** adıyla yayınladı. Aynı yıl içerisinde aynı şehirde gerçekleştirilen 3. kurultayda, kurulmasına karar verilen siyasî partinin yönetiminde yer aldı (Devlet, 1985).

Bu faaliyetler Rus Çarlığı'nı rahatsız etti. Ülfet Gazetesi kapatıldı ve baskı dönemi tekrar başladı (Togan, 1947).

Musa Efendi bu dönemde de boş durmadı ve kitaplar yayınlamaya başladı. Bu sırada yayınladığı yirmi kadar eserin en önemlileri, dipnot ve şerhlerle kendi mükteşebâtını da kattığı Endülüslü alim Şatıbî'nin **"el-Muvafakat"** ile bizzat kaleme aldığı **"Kavaid-i Fıkhiyye'dir"** (Şura,1909). Kendisine ayrıca Rusya'da yaşayan müslümanlar için **"Mecelle-i Ahkâm-ı Şer'iyye"** hazırlaması görevi de verilmiştir.

Musa Carullah 1910 yılında Orenburg Huseyniye Medresesi'nde Arapça ve dinler tarihi dersleri vermeye başladı. Bu derslerdeki kendine mahsus yenilikçi fikirleri ve **"Şura Dergisi"nde** yayınladığı aynı istikametteki görüşleri sebebiyle buradaki hocalığından ayrılmak zorunda kaldı. Aynı yıl içerisinde Finlandiya'ya geçti. Burada **"Uzun Günlerde Oruç, Kuzey Kutbunda Akşam, Yatsı ve Sabah namazlarının nasıl olacağı"** konusunda araştırmalar yaptı ve gözlemlerde bulundu (Bigiyef, 1911).

1913 yılında Petersburg'ta Emanet Matbaası'nı kurdu (Türk Yurdu, 1329).

1914'te yapılan Rusya Müslümanları IV. Kurultayına iştirak etti. Bu kurultayda Sadri Maksudî, Rızaeddin Fahrettin ve Ali Merdan da vardır (Türkyurdu, 1331). Bu aktif siyasî faaliyetlerini sürdürürken Bigiyef fiilî-ilmî çalışmalarından da geri durmamıştır. Matematik ve Astronomi alanlarında araştırmalar yapmış, ay ve güneş tutulmalarını gözlemlemek için uzun seyahatler yapmıştır. Bu seyahatleri sırasında tutuklanmış, dört ay süreyle tutuklu kalmıştır.

1917 yılında toplanan "**Rusya Müslümanları V. Büyük Kongresi**"nde Divan Başkanlığı'na getirilen Bigiyef, kongre sonunda oluşturulan on kişilik Millî Şura'ya seçilmiştir. Bigiyef'in kongre'ye sunduğu tebliğler büyük tartışmalara sebep olmuş, "**Kadın Hakları**"na dair tebliği kongre tarafından kabul edilmiştir.

Musa Carullah Bigiyef'in asıl aktif siyasi hayatı 1917 Bolşevik ihtilaliyle başladı. Bolşevikler, 1917 ihtilâlden sonra Rusya içindeki asıl ve azınlık toplumlara hürriyet ve istiklâl vereceklerini büyük gürültülerle ilân etmişlerdi. Musa Efendi, bu vaadlere inananlar arasındaydı. Fakat çok geçmeden bu vaadlerin bir aldatmacadan ibaret olduğu anlaşılmiş, yoğun baskı dönemi yeniden başlamış ve Musa Efendi'nin çevresindeki birçok vatanperver Rusya'dan kaçmak zorunda bırakılmışlardır. Musa Carullah, her şeye rağmen Rusya'yı terketmedi, hatta komünist yöneticilere yakın durmaya çalışarak onlardan Türk toplumu için kendi ifadesiyle " **faydalar koparmaya**" çalıştı.

Nitekim 1918'de Petersburg'ta "**el-Minber**" dergisini çıkarmayı başarmış ise de, ancak derginin yayınına kısa zamanda son verildi. Bunun üzerine Petesburg'tan gelen din ve ilim adamlarıyla ilmî çalışmalar yaptı (Carullah, 1933).

16-20 Eylül 1920 tarihleri arasında "Ufa"da toplanan ve Ziyaeddin Kemali, Kırım Müftüsü İbrahim Efendi ile birlikte binlerce kişinin iştirak ettiği "**Ufa Kongresi**"ne Musa Efendi de katıldı. "**Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Müracaat**" adlı, küçük fakat önemli eserini bu sırada kaleme aldı. Bigiyef, bu eserinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Türkiye ve dünya müslümanları hak-

kında teklifler sunmuş ve bu tekliflerini T.B.M.M'ne göndermiştir (Togan, 1945).

Musa Carullah, kendisini artık Rusya'daki soydaşlarının problemleri ile sınırlı saymadı ve bütün Türk ve müslümanların mes'eleleriyle ilgilenmeye başladı. Nitekim aynı yıllarda "**İslâmiyetin Elifbası**" diye bir eser hazırladı. "**Anayasa**" üslûbunda kaleme aldığı kitapta "**Hilâfet**", "**İnsan Hakları**", "**Kadın Hakları**", "**Harp Hukuku**" ve devletlerarası "**Sözleşmeler**"e yer verdi. Bigiyef bu eserini Ufa Ulema Meclisi'nde sundu ve Meclise katılanların takdirini aldı. Eser, çoğaltılarak Türkistan, Afganistan, Kâşgar ve Türkiye'ye gönderildi. Rusya'da matbu hale getirilemeyen eser, Finlandiya'daki Kazanlı Türkler vasıtasıyla 1923 yılında Berlin'de bastırıldı.

"**Dinî, Edebî, İctimaî, Siyasî Meseleler ve Tedbirler Hakkında İslâm Milletleri**"ne adı ile

bastırılan eserin gelirleri, I. Dünya Savaşı'nda şehit düşen Türk askerlerinin yetimlerine bağışlanmıştır. Musa Carullah bunu *-eseri, Çanakkale'de savaştan Türk askerinin şerefine telîf ettiğini de belirterek*' eserin kapağında ifade etmiştir (Bigiyef, 1997).

Eser, kısa zamanda Rusya'da yankılandı ve Musa Efendi Moskova'da hapse atıldı (Taymas, 1958). Bu durum Türkiye'de ve "Batı"da tepki topladı. 3 ay sonra hapisten çıkarıldı ise de, Moskova dışına çıkmasına izin verilmedi.

1925 yılında Kırım'a geçmeye muvaffak oldu. 1926'da Mekke'de toplanan "**Bütün Dünya Müslümanları Kongresi**"ne Kâşgarlı Müslümanlar adına bağımsız delege sıfatıyla katıldı. Bu kongrenin zabıtlarını "**El-Mu'temeru'l-Mekkî ve Küllü-ma Cera fihi ve Küllü Mesalihihî**" adıyla yayınladı (Carullah, 1933). Dönüşte İstanbul ve Ankara'ya uğradı. Ankara'da devlet ricali ile görüşmeler yaptı. TB.M.M'ni ziyaret ederek toplantıları izledi. Buradan Mısır'a geçti ve Kahire'de toplanan "**Hilâfet Kongresi**"ne katıldı.

1927 yılında Hac maksadıyla Suudi Arabistan'a geçti. Giderken İstanbul'a uğradı ve "**Şeriat-ı İslamiye Nazarında Müskira**" adlı eserini yayınladı. Dönüşte ise Kudüs'te yapılan II. Hilâfet Kongresi'ne iştirak etti.

RUSYA DIŐINDAKİ HAYATI

Bu yıllarda Rusya'da muhalif görüşlere izin verilmez olmuştur. Türk aydınları yakalanarak sürgünlere gönderilmektedir. Musa Efendi, artık Rus yönetiminden bir şey koparılamayacağını, aksine hayatının tehlikede olduğunu anlamıştır. Bunun üzerine 1930 yılının son aylarında Rusya'yı terketti. Önce Kâşgar'a, oradan Afganistan'a geçti. Hindistan'ın Bombay şehrine, oradan da Mısır'a geçmesi aynı yıl içerisinde gerçekleşmiştir. Mısır'da da kısa bir süre kalan Musa Efendi, 1932 yılında Finlandiya'ya gitmeye karar verdi. Bu ülkeye giderken Ankara'ya uğradı. Ankara'da I. Türk Tarih Kongresi'ne katıldı. Büyük müfessir Elmalılı Hamdi Yazır ile görüştü (Uralgiray, 1975) ve Finlandiya'ya geçti. Orada da fazla kalmadı. 1933 yılında Berlin'e geçti, orada bir matbaa kurdu ve kendi ifadesiyle;

"-Büyük inkılâp tufanlarıyla fikirleri ve kalemleri boş kalıp, lisanları susmuş olan içtihad ehli'nin eserlerini basabileceğini ilân etti (Görmez, 1994). Burada peşi peşine kendi eserlerini bu matbaa vasıtasıyla neşretmeye başladı. Fakat kaderin bir cilvesi olarak bir süre sonra, Berlin'den de ayrılmak zorunda kaldı.

1934 yılında tekrar Finlandiya'ya döndü. Oradan İstanbul yoluyla İran'a geçti. "**Şia**", "**hadis**" ve "**fıkıh**" kitapları üzerinde araştırmalar yaptı. Meşhed, Tebriz ve Tahran'da bulundu. Oradan Bağdat'a geçti. Bağdat'ta "**İmam-ı Azam**"a mücavir oldu (Hakim, 1950). Suriye'ye geçmek istediye de sınırdan geri çevrildi. Oradan çileli bir kara yolculuğundan sonra Cizre, Mardin ve Adana üzerinden İstanbul'a geldi.

1935 yılında tekrar Kahire'ye döndü. "**El Ve-şîa fi Nakd-i Akaid-i Şia, Nizamü-t Takvim fi-İ İslâm, Nizam-ün' Nesi' İnde'l Arabi ve Eyyâmü Hayatin Nebî**" adlı eserlerini birbirini takiben yayınladı (Görmez, 1994).

1937 yılında Hindistan'a, oradan Japonya'ya, Çin, Cava ve Sumatra'ya seyahat etti. 1939'da tekrar Hindistan'a, oradan Afganistan'a geçti. Pe-

şâver'de İngilizler tarafından iki yıl süreyle hapsedildi. Hapisten çıktıktan sonra 1945 yılına kadar Afganistan'da göz hapsinde tutuldu. Bu süre zarfında sekiz ayrı eserini yayınlama imkânı buldu (Taymas, 1958).

1946 yılında Delhi'ye, oradan Bombay'a geçti.

Bu uzun yolculuklar Musa Carullah'ın sağlığını iyiden iyiye bozmuştur. 1947'de Kahire'ye döndü. Sıhhati biraz düzelince Rusya'ya gitmek üzere Mısır'dan İstanbul'a hareket etti. İstanbul Guraba Hastanesi'nde bir süre tedavi edildikten sonra Ankara'ya geldi (Özbay, 1947). Tekrar İstanbul'a döndü ve 1947-48 yılının kışını İstanbul'da geçirdi. 1948 yılında Kahire'ye döndü ve 28 Ekim 1949 yılında vefat etti.

FİKİRLERİ

Musa Carullah Bigiyef, Türk kültür tarihinde *-kendine mahsus fikrî çizgisi ile yer alan-* nev'i şahsına münhasır bir kişiliktir. 120 civarında eser veren velûd bir yazar; fıkıh *-ve usul-*, Kur'an ve tefsir, sünnet *-ve hadis-* kelâm ve tasavvuf konularında yeni fikirler ortaya koyan yenilikçi *-fakat selef ulemasını reddetmeyen-* bir mütefekkir; uzakdoğudan Avrupa'ya çok az insanın katlanabileceği ilim yolculuklarına çıkan bir araştırmacı; Kazan Türklüğü ve Türk dünyası için yapılan siyasî çalışmalara, kongrelere, şûralara öncülük eden bir aksiyon adamı; kısaca Türklüğe tutkun, kendisini Türk dünyasının bütünleşmesine ve büyümesine adayan bir idealist şahsiyettir.

Musa Efendi kendi kaynaklarımızı incelemekle kalmamış; Rus ve Batı alimlerinin *-ve müsteşriklerin-* İslâmiyet ve İslâm ülkeleri konusundaki fikirlerini de incelemiş; bunları değerlendirmiş; fikrî şahsiyetinin oluşmasında bu görüşlerden yararlanmış (Tasvir Gazetesi, 1947).

1- Kur'an ve Kur'an İlimleri Konusundaki Fikirleri

Musa Carullah'a göre Kur'an kâinatın *-ve varlık âleminin-* bir aynası, izahı ve tefsiridir. İslâm âleminin fikrî durgunluğunun sebebi, Kur'an-ı

Kerim'in sınırsız tekâmül kudretini idrak edip, hayatı o istikâmete yönlendirmek yerine, yaşadıkları devrin anlayış seviyesi içine hapsetmektir (Tasvir Gazetesi, 1947). Cenab-ı Hakk'ın koyduğu hükümler, onu tefsir eden insanların yorum ve fikirlerinden şüphesiz daha geniştir. Kur'an-ı Kerim'i her devrin yeni ihtiyaç ve şartlarına ve her devrin bilimsel seviye ve anlayışına göre yorumlamak yerine yaşanan hayatın gerisinde kalan mevcut tefsir ve fetvalarla yetinmek herşeyden önce Kur'an'a ve İslâm'a karşı bir bühtandır.

O, bu anlayışla Kur'an'ın her dönemde ve her toplumun kendi dilinde tefsir ve tercüme edilmesinin dinî bir gereklilik olduğunu belirtir. Musa Carullah bu amaçla Kur'an-ı Kerim'i Kazan Türkçesi'ne tercüme etmiş, fakat bastıramamıştır. Bilâhare Hindistan'da bulunduğu sırada 6 ciltlik yeni bir tefsir hazırlamış, maalesef onu da bastıramamıştır.

Gurbet hayatının büyük kısmını geçirdiği Kahire'de ilk çalışmaları Kur'an ve Kur'an ilimleri üzerine olmuştur. Nitekim Endülüs'lü kıraat alimi Ebu Muhammed Kasım eş-Şatbî'nin "**Akiletü'l-Kasâid fi-Esne'l-Makâsîd**"; "**Nazmâtü'z-Zahr fi-Tadâdi'l-Ayâti ve's-Süver**" eserleri ile manzum bir eser olan "Eş-Şatbiyye" ve Cezerî'nin "**Tayyi-bâtü'n-Neşr fi-Kıraati'l Aşr**" adlı Arapça eserlerini şerh etmiştir. Yine Kahire'de Arapça olarak hazırladığı Kur'an tarihine dair "**Tarihü'l-Kur'an ve'l-Mesahif**" adlı eserini Kazan'a döndükten sonra bastırmıştır.

"**Kitabü'l-Mesahif**" ve "**Mesahifü'l-Emsâl**" onun yine Kahire'de hazırladığı Kur'an ilimlerine dair iki ayrı eseridir. Musa Efendi bu eserlerini de bastıramamış, fakat Mısır Millî Kütüphanesine el yazması olarak bağışlamıştır (Görmez, 1994).

2- Fıkıh ve Usul Konusundaki Fikirleri

Bigiyef, fıkıh ve fıkıh usulü konusunda 28 ayrı eser vermiştir. "**Fikhü'l-Kur'an**" adlı eseri onun Kur'an fikhini yani doğrudan Kur'an'dan istimbât edilen fikhî hükümleri kritize eden ilk eseridir (Togan, 1948). Bilâhare kaleme aldığı "**İfa-dâtü'l-Kiram fi Şerh-i Ehadis-î Büluğü'l-Me-**

râm" adlı eseri ise İbnü Hacer el-Askalani'nin "**Bülûgu'l-Meram Min Edilleti'l-ahkâm**" adlı eserinin şerhi olup sünnetten istinbât edilen fikhî hükümleri ele alan eseridir.

"**Usulu'l-Fıkıh ve Menâbiuhu**" eseri onun fıkıh usulü konusundaki önemli eseridir, "**El-Usu-lü'l-Celâliyye**" adlı eseri de keza usul konusunda kaleme aldığı bir önemli eseridir.

İslâm alemindeki Mukayeseli İslâm Hukuku ve fikhın kodifikasyonu çalışmalarına katkıda bulunmuştur. Bu amaçla 1946 yılında Hindistan'da (Bombay) "**Kanûnü'l-Medeniyyi'l-İslâmî**" adlı eserini neşretmiş; Arapça olarak kaleme aldığı bu önemli eserini TC. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye ithaf etmiştir.

"**Kavaid-i Fikhiyye**" adlı eseri ile Bigiyef, Ahmet Cevdet Paşa'nın "**Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye**"sinin genel kurallara dair 100 küllî kaidesi ile kendisinin tedvin ettiği fikhî hükümlere dair 101 kaideyi kaynaklara dayanarak izah etmiştir.

Musa Carullah'ın usul anlayışı lafızlara bağlı kalmamak; gerek Kur'an, gerek sünnet fikhında Şari'in muradını *-ve maksadını-* bulmaktır.

Şari'in maksad *-ve muradı-* ile toplumun maslahatı paralel olmalıdır. O'na göre maslahat önemli bir fıkıh kaynağıdır. Ameller mutlaka hayatî bir maslahat ile meşrû olur (Bigiyef, 1907).

Musa Carullah, İslâm ahkâmını;

- Ahkâm-ı ibtidaiyye
- Ahkâm-ı vifakiyye

olarak ikiye ayırır ve teabbüdî hususlar olan ahkâm-ı ibtidaiyyenin değişmez olduğunu; ahkâm-ı vifakiyye olarak isimlendirdiği muamelât hükümlerinin ise değişkenliğini ifade eder.

Bigiyef, muamelâtın insan ve toplumun ihtiyaç ve şartlarına, bu ihtiyaç ve şartların gerektirdiği maslahata göre değişeceğini; bu sebeple her toplumda ve her dönemde o toplumun ve o dönemin ihtiyaç ve şartlarının gerektirdiği maslahata uygun içtihatlar ve istimbâtlar yapılması gerektiğini ifade eder. Bu maksadla sosyal kanunlar ve tabiat kanunları dediği "**Sünnetullah**"ı da "**Edille-i Şer'iyye**" içerisinde sayar (Görmez, 1994).

3- Sünnet ve Hadis Alanındaki Fikirleri

Musa Carullah, sünnet ve hadis alanında da kendine mahsus özgün fikirler ortaya koymuştur. İmam Malik'in "El-Muvatta"ını 1910 yılında; İbni Hacer'in "**Bülûğü'l-Meram Min Edilleti'l-Ahkâm**" adlı eserini ise 1916 yılında şerhetmiş ve bastırmıştır.

"Kitâbü's-Sünne" adlı eserini ise 1945 yılında kaleme almıştır.

Musa Carullah, hadis usûlünde Ravi'nin "**adi**" ve "zabt" sahibi olmasının araştırılmasından önce metin tedkikini esas alır (Bigiyef, 1907). Yani ravi'nin sîkalığından önce rivayetin akli verilere, vakia ve gerçekliğe uygun olup olmadığını araştırılmasını ister. Bigiyef'e göre bir rivayeti fikirsiz ve mülâhazasız kabul etmektense, onu akli ve fikrî mülâhaza sonunda reddetmek daha evlâdır (Bigiyef, 1907).

Bigiyef, Hz. Peygamberin din olarak getirdiği her şeyin "**sünnet**" mefhumu içerisine dahil olduğunu kabul eder. O'nun anlayışına göre Kur'an da, sünnet kavramı içerisinde kabul edilmelidir.

4- Kelâm Konusundaki Fikirleri

Musa Carullah, kelâm ilmini ve kelâmcıları ağır şekilde tenkit etmiştir.

O'na göre kelâmcılar, delilleri kendi hevâlarına tâbi kılmışlar; şer'i nasları zannî delillerle te'vil etmişlerdir. Bu suretle ulaştıkları kanaatlarını kabul etmeyen insanları ise, ya tekfir etmişler veya sapıklıkla suçlamışlardır (Bigiyef, 1912).

5- İslâm Anlayışı

Din iyi anlaşılırsa, toplumu ileriye götürür, yanlış din anlayışı ise toplumun ruhunu dumura uğratar (Bigiyef, 1907).

Musa Carullah Bigiyef'e göre dinde iman ve ibadet dünyaya ve yaşanan hayata dönüktür. Ahlâkî olgunluğa götürmeyen iman ve ibadet makbul değildir. İmanın da ibadetin de hedefi dünyaya ve sosyal faydaya medar olmaktır. Cennet arzusu ve cehennem korkusuyla yapılan ibadet murad-ı ilâhiyyeye uygun değildir. Bu amaçtan gafil olarak yapılan ibadet, şekli ibadettir ve insanı yü-

celtmez. Dinin hedef aldığı ruhî yücelikten; ahlâkî fazilet ve olgunluktan uzak olarak ibadet edenler, ibadetlerini bir şekli teminat olarak gördüklerinden ecir ve olgunluk kazanmaktan öte günah işlemiş sayılırlar.

Dinin hareket noktası ve amacı iyi anlaşılırsa, hem akla, hem kalbe güven ve yücelik verir. Yanlış din anlayışı ise toplumun ruhunu katleder. İslâm milletlerinde görülen buhranların sebebi bu yanlış din anlayışıdır.

6- Aristo Mantığı- Kur'an Mantığı

Bigiyef, Aristo mantığını tenkid etmiştir. Ona göre müslüman bilginler arasında İmam Gazali'ye kadar red ve zemmedilen Aristo mantığı, Gazali tarafından öncekilerin aksine benimsenmiş ve Gazali'den itibaren *-adeta-* İslâmleştirilmiştir. İslâm âleminde Gazali'den sonra aklın ve aklî ürünlerin duraksamasının ve donuklaşmasının sebebi budur. Zira Aristo mantığı, zihni hatadan koruyan bir savunma mantığıdır. Bu mantık kendi zamanı itibariyle bir kıymettir ama onun kıymeti artık kendi döneminde kalmıştır. Onun yerine insanı aramaya, keşfetmeye ve bulmaya teşvik eden Kur'an mantığını koymak lâzımdır. Kur'an mantığı, korumacı, pasif Aristo mantığının aksine aktif, aksiyoner bir mantıktır. Usulcülerimizin, fıkıhcılarımızın ve kelâmcılarımızın en büyük hataları, aktif ve aksiyoner Kur'an mantığı yerine, koruyucu ve savunmacı Aristo mantığına sığınmalarıdır (Görmez, 1994).

7- Aklın ve Fikrin Hürlüğü Konusundaki Fikirleri

Bütün dünyada *-ve özellikle doğu ülkelerinde ve islâm dünyasında-* pozitif bilimlerin aksine sosyal bilimler gelişmemiştir. Zira, pozitif bilimlerde "**hür**" olan akıl, sosyal bilimlerde hür olma özelliğini kaybetmektedir. Bunun sebebi sosyal olaylarda nefis, kibir, hırs, ideoloji, menfaat gibi sübjektif unsurların öne çıkmasıdır.

Bu sübjektiflik sebebiyle "**hür fikir**" örtülü kalmaktadır. Fikir, zihinde depolanmış bilgileri zamanı gelince hatırlamaktan ibaret değil, bilgi-

lerden neticeler çıkarmaktır. İslâm tarihinin ilk dönemlerindeki eşsiz ilim hamlesi bu fikir hürriyeti sayesinde gerçekleşmiştir.

8- Kadın Hakları Hususundaki Fikirleri

Kadın hakları konusu İslâm âleminde de, bütün insanlık âleminde de henüz halledilebilmiş değildir (Bigiyef, 1933). İnsanlığın bilim ve teknikte katettiği mesafe ve başarıyı, sosyal olaylarda gösterememesinin sebep ve sonuçlarından biri de kadının hak ettiği yerde olmamasıdır. Musa Carullah, Tevrat, İncil ve Kur'an-ı Kerim'deki kadınlarla ilgili hükümlerin yanlış yorumlandığını; İslâm hukukunda miras, şahitlik, örtünme ve nikâh konusundaki yanlış uygulamaların Kur'an'ı anlamamaktan doğduğunu uzun uzun anlatır.

Ona göre ilmi, içtimâî ve siyasî sükûtumuzun en büyük sebebi, milletin anası olan kadını lâyük olmadığı bir dereceye indirmemizdir. Zira **"Hatun sefil olursa, ümmet rezil olur; hatun dîn olursa, ümmet zebûn olur."**

Bigiyef, daha 1916 yılında kadın hakları konusunda kapsamlı bir rapor hazırlamış ve bu raporu **"Kazan Türkleri Kongresi"**ne sunmuştur. Aynı rapor 1917'de toplanan **"Umumî Rusya Müslümanları I. Kongresi"**ne de sunulmuştur (İlgar, 1990).

Bigiyef'in daha Rusya'da iken bastırıldığı **"İslâmın Elifbası"** kitabının 122-159. maddeleri kadın haklarına dairdir.

Musa Carullah Bigiyef, 1916 yılında **"Kur'an-ı Kerim Ayet-i Kerimelerinin Nurları Huzurunda Hatun"** isimli kitabını kaleme almış, bu kitabını 1933 yılında Berlin'de bastırmıştır.

9- Rahmet-i İlâhiyye'nin Umumiyyeti Meselesindeki Görüşleri

Musa Carullah Bigiyef'in kendine mahsus orijinal görüşlerinden birisi de rahmet-i ilâhiyenin umumiliği meselesidir. Ona göre ilâhî rahmet herkesi kuşatır. Hiç kimse ebediyen cehennemde kalmaz. Zira cehennem ebedî değildir. İnsanla-

rın sonsuza dek cehennem ateşinde yanmaları ilâhî rahmetin genişliğine münâfîdir. Kemâle ermeyen akıl mazurdur. Mazur olan insandan teklif sâkıt olur.

Bigiyef, bu fikirlerini Rusya'dan henüz ayrılmadan önce gençlik yıllarında Orenburg Hüseyniyye Medresesi'nde verdiği derslerde konuşmaya başlar. Bu konuda Kazan'da yayınlanan **"Şûra"** mecmuasında 2 makalesi yayınlanır.

Bigiyef'in bu görüşleri tepki ile karşılanmıştır. Nitekim İdil-Ural Müftüsü Rızaeddin Efendi, Musa Carullah'ın hemen hemen bütün görüşlerini kabul etmesine karşılık, bu husustaki kanaatlarına karşı çıkar ve **"Rahmet-i İlâhiyye Meselesi"** adındaki bir kitapçıkla bu yaklaşımı eleştirir (Fahredden, 1911). Kırım Türklerinin büyük düşünürü ve Bigiyef'in çağdaşı İsmail Gaspıralı ise, tartışılan bu konuyu **"zamansız bir gündem"** olarak değerlendirir (Görmez, 1994).

Bigiyef, bilâhare **"Rahmet-i İlâhiyye Burhanları"** ve **"Akide-i İlâhiyyelere Bir Nazar"** isimli kitaplarını kaleme aldı. Bu kitaplar da değişik dozlarda tenkid edilmiştir.

Büyük Türk-İslâm düşünürü Musa Carullah'ın bu yaklaşımlarının en güzel yorumunu Hilmi Ziya Ülken yapmıştır. Hilmi Ziya Ülken'e göre Carullah, bu konuya, Rusya'da yaşayan müslümanlarla Ruslar arasındaki dinî gerginliği gevşetmek ve müslümanlar arasında dinî toleranssızlığı azaltmak amacıyla girmiştir (Ülken, 1996).

10- İslâm Aleminin Geri Kalışımın Sebepleri ve Taklid Hastalığı

Musa Carullah, İslâm aleminin geri kalışımın sebeplerini şöyle özetler:

a) Geri kalışımın en büyük sebebi İslâmiyeti pratik hayattan ayırma yanlışlığıdır.

Ona göre ilmin de, dinin de ölçüsü amelî fayda, içtimâî menfaat ve maslahattır. Bu ölçülerden uzaklaştırılmış din, aslını ve özünü kaybetmiştir.

b) İslâm aleminin, ilmi çalışmalarında hep **"nazariyyat"** ile meşgul olmuş. Pratik, sosyal ihtiyaçları ihmal etmiştir.

c) Yanlış "**kaza**" ve "**kader**" anlayışı müslümanları atâlete sevkeden bir başka sebeptir.

İslâm âlimleri Allah'ın ilm-i ezelisini açıklayacağız derken, insanın ihtiyar ve hür iradesini elinden almışlardır.

d) Okul (medrese), cami *-ve minber-*lerimizin bozulması, geri kalışımızın bir başka sebebidir.

e) Taklid hastalığı, bir hayat dini olan İslamiyeti hayatın dışına iten bir sebep olmuştur.

Bigiyef'e göre İslâm alemi, iki alanda taklid hastalığına kapılmıştır:

Bunlardan birincisi, "**geçmişî taklid**"tir. Bu, selef alimlerinin fikirleri üzerine yeni fikir koymama sonucunu doğurmuştur. Gelişen *-ve yeni şartlara göre geliştirilmesi gereken-* fikrî hayatı dondurup, kendi dönemlerinde bir yenilik de olsa, eski müçtehitlerin rey/görüşlerine hasretmek gelişmemizi dondurmıştır. "**Varolan veya varolacak olan mezheplerden birini aynen taklid etmek vaciptir**" demek, her konuda hüküm istinbâtına kaynak Kur'an-ı Kerim *-ve sünnet-* o mezheple "**nesh**" kılındı demektir.

İslâm aleminin taklid tutkusunun ikincisi "**Batıyı taklid**"tir. Bigiyef, batı kültürünün toptan ve körü körüne taklid edilmesine de karşı çıkmıştır.

1931 yılında Ankara'da aktedilen "**I.Türk Tarih Kongresi**"ne katılmış, aynı seyahatta Yusuf Hikmet Bayur'un "**Şarkta İnhitat Sebepleri**" konferansını dinlemiş; bu kongre ve konferansta ortaya konulan yaklaşımlara karşı üzüntülerini belirtmiş; Batı taklitçilerinin geri kalışımızı "İslâm"da aramalarına şiddetle karşı çıkmıştır. Bu amaçla Ankara'da görüştüğü kimselere ve Ankara'dan ayrıldıktan sonra suçu İslâm'da değil, bizim İslâmı yanlış anlayış ve yorumumuzda aramamız gerektiğini savunmuştur (Görmez, 1994).

ESERLERİ

Bugün Türk dünyasınca adeta unutulmuş olan Musa Carullah Bigiyef, çok geniş ve derin düşüncelerini, fikirlerini yalnız sözlü görüşler olarak dile getirmekle kalmamış, onlardan gelecek nesille-

rin de yararlanabilmeleri için birçoğunu yazılı eserler haline dönüştürmüştür.

Bigiyef'in eserlerinin listesi metin sonuna eklenmiştir (Ek:2). Bu listede de görüleceği üzere Bigiyef, Tefsir ve Kur'an ilimleri konusunda 23, Fıkıh ve Fıkıh Usulleri konusunda 28, Hadis ilimleri hususunda 3, Dinler Tarihine ait 6, Takvim ve Mikat ilmine dair 8, Genel İslâm Düşüncesiyle ilgili 21, Siyasi ve İctimai meselelere dair 21, Arap, Fars ve Türk Dili Edebiyatı hususunda 10 olmak üzere toplam 120 adet kitap yazmıştır.

Ayrıca çeşitli dergilerde yayınlanmış 23 makalesi bulunmaktadır. Bigiyef'in Türkiye kütüphanelerinde tesbit edilebilen eserlerinin sayısı 31 olup, Ek:3'de sunulmuştur.

SONUÇ

Musa Carullah Bigiyef'in özgün fikirleri, yılmayan mücadelesi, nev'i şahsına münhasır şahsiyeti, araştırmaları *-ve eserleri-* ülkemizde ve Türk dünyasında yeteri kadar bilinmemektedir. Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanı Sayın Namık Kemal ZEYBEK, üniversitemizin lisans üstü öğrencilerine sunulmak üzere adigeçen hakkında bir seminer vermemi istediklerinde öncelikle bunu düşündüm.

13 Ocak 1998 Çarşamba günü sunduğum semineri izleyen ve tartışmalara bizzat katılan Sayın Zeybek, böylesine fikir yüklü bir kişiliğin Türkiye'de ve Türk dünyasında gündeme getirilmesini istediler ve merhumun irtihalinin 50'nci yılı olan **28 Ekim 1999** tarihinin "**Bigiyef Haftası**" olarak değerlendirilebileceğini belirttiler.

Bu amaçla TC. Kültür ve Milli Eğitim Bakanlıklarına, bünyelerinde İlahiyat Fakültesi bulunan üniversite rektörlüklerine, Diyanet İşleri Başkanlığına, Türkiye Diyanet Vakfı'na, konuya ilgi duyduğu bilinen akademisyen ve uzmanlara Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı tarafından *-konuyu içeren-* yazılar yazıldı.

28 Ekim 1999 gününün içinde bulunduğu hafta içerisinde bu büyük ilim adamının geçmişî ve geleceği kucaklayan fikirlerinin çeşitli kültürel etkinliklerle gündeme getirilmesini; tartışılmasını ve değerlendirilmesini gönülden temenni ediyö-

rum. Bu tanıtma yazısının bir amacı da budur. Kutlama programlarında yararlanılmak üzere merhumun yayınlanan *-ve henüz yayınlanmayan-* eserleri ile Türkiye Diyanet Vakfı İSAM (İslâm Araştırmaları Merkezi) kaynaklarına göre Türkiye'deki kütüphanelerde mevcut *-matbu-* eserlerinin listesi Ek-3'te sunulmuştur.

Sözü edilen semineri ve bu tanıtma yazısını hazırlarken en çok başvurduğum kaynak, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim elemanı Dr.Mehmet GÖRMEZ'in, Türkiye Diyanet Vakfı tarafından 1994 yılında bastırılan, özenle hazırlanmış "**Musa Carullah Bigiyef**" adlı kitabı ol-

muştur. Sayın Görmez'i, Bigiyef'i gündeme getirdiği için kutluyorum.

İlgili kuruluşlarca düzenlenecek kültürel faaliyetlerde yararlı olabileceği düşüncesi ile bu tanıtma yazısını benden isteyen ve hazırlanması hususunda teşvik eden; merhumun seyahatlarıyla ilgili "**Harita**"yı bizzat hazırlayan Bilig Editörü Sayın Prof. Dr. Mümin KÖKSOY'a teşekkürlerimi sunuyorum.

"**Bigiyef Haftası**"nın ve unutulmaya yüz tutmuş bir müfekkirenin Türk düşünce hayatına katkılarda bulunmasını temenni ediyorum.

KAYNAKLAR

BİGİYEYEF, Musa Carullah, 1907; El-Lüzumiyat, Kazan.
 BİGİYEYEF, Musa Carullah, 1912; Halk Nazarına Bir Nice Mesele, Kazan.
 BİGİYEYEF, Musa Carullah, 1933; Kur'an-ı Kerim Ayet-i Kerimelerinin Nurları Huzurunda Hatun, Berlin.
 BİGİYEYEF, Musa Carullah, 1933; Uzun Günlerde Rûze, Kazan.
 BİGİYİF, Musa Carullah, 1997; İslamın Elifbatı, Yayına Haz: Seyfetti ERŞAHİN, İbrahim MARAŞ.
 DEVLET, Nadir, 1985; Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi, Ankara.
 FAHREDDİN, Rızaeddin, 1911; Rahmet-i İlâhiye Meselesi, Kazan.
 GÖRMEZ, Mehmet 1994; Musa Carullah BİGİYEYEF, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.
 HAKİM, Veli Ahmet, 1950; Şehit Musa Carullah Hakkında Mülâhazalar, Helsinki.

HEE-SOO-LEE, 1988; İslam ve Türk Kültürünün Uzak Doğuya Yayılması, T. Diyanet Vakfı, Ankara.
 ILGAR, İhsan, 1990; Rusya'da Birinci Müslüman Kongresi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
 ÖZBAY, Aziz, 1947; Musa Carullah ile Mülâkat, 10 Eylül 1947, Tasvir Gazetesi, İstanbul.
 ŞURA MECMUASI, 1909; S. 10, Kazan.
 TASVİR GAZETESİ, 24 Eylül 1947; İstanbul.
 TAYMAS, Abdullah Battal, 1958; Musa Carullah BİGİ, İstanbul.
 TOGAN, Zeki Velidi, 1947; Musa Carullah, Mesleği, Şahsiyeti ve Eserleri, 23 Eylül 1947, Tasvir Gazetesi, İstanbul.
 TÜRK YURDU, 1329; Yıl 2, C.V, İstanbul.
 TÜRK YURDU, 1331; C.III, İstanbul.
 URALGIRAY, Yusuf, 1975; Uzun Günlerde Oruç, Ankara.
 ÜLKEN, Hilmi Ziya, 1966; Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, Selçuk Yayınları, Konya.

EK-1: HARİTA (Makalenin Sonundadır)**EK-2: ESERLERİ (Görmez, 94'ün Tasnif ve Tesbitine Göre)****Tefsir ve Kur'an İlimlerine Dair Eserleri**

1. Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim
2. Kur'an'ın Türkçe Tercümesi
3. Tarihu'l-Kur'an ve'l-Mesahif
4. Şerhu Tayyibati'n-Neşr, fi Kıraati'l-Aşr
5. Şerhu Nazımatı'z-Zahr
6. Şerhu Akileti Etrabi'l-Kasaid fi Esne'l-Ma-kasid
7. Mesahifu'l-Emsâr
8. Akidetu'l-Ummе fi'l-Kur'ani'l-Kerim ve'l-Mesahif
9. Sarfu'l-Kur'ani'l-Kerim
10. Tefsiru'l-Hurufi'l-Mukattaa
11. Tertibu Suvâri'l-Kerime ve Tenasubuha fin-Nüzûl ve fi'l-Mesahif
12. Tarihu'l-Kıraati'l-Kur'aniyye
13. Şerhu's-Şâtubiyye fi Vücuhi'l-Kur'an
14. La Neshe fi'l-Kur'an
15. Vücûhu İ'cazi'l-Kur'ani'l-Kerim
16. Ma'nal-İnzal fi'l-Kur'ani'l-Kerim
17. Cevâbu'l-İtiradât Ala Şi'riyyeti'l-Kur'ani'l-Kerim
18. Târihu't-Temedduni'l-İctimai fi'l-Kur'an
19. el-Hurûfatu'l-Kur'aniyye
20. Tefsiru ve Aileme Ademe'l-Esma
21. el-Ayât fi Hilkatil-İnsan
22. La Yecûzu Hamlu Zu'l-Karneyn fi'l-Kur'an Ala İskenderi'l-Kebir
23. Emânet-i ilâhiyye

Fıkıh ve Fıkıh Usulüne Dair Eserleri

1. El-Muvâfakat
2. Kavaid-i Fıkhiyye
3. Fıkhu'l-Kur'an
4. Târihu't-Teşri'l-İslâmî
5. El-Usûlu'l-Celâliyye
6. Sahifetu'l-Feraiz
7. Te'minu'l-Hayat ve'l-Emlâk

8. Zekat
9. Şeriat-ı İslâmiyye Nazarında Müskirat Meselesi
10. Uzun Günlerde Rûze
11. Meyyit Yakmak
12. el-Kanunu'l-Medeni fi'l-İslâm
13. er-Ribâ ve'l-Bunuk fi'l-İslâm
14. Usûlu'l-Fıkh ve Menâbiuhû
15. Hakikatu'l-İcma ve Kuvvetuhû
16. Hakîkatu'l-Kıyas inde'l-Fukaha
17. Kitabun fi Hilâfi'l-Fukaha
18. Kitabun fi Mantıki'l-Fukaha
19. el-Burhan İnde'l-Fukaha
20. Edilletu'l-Kur'an Kulluha Akliyyetun ve Edilletu'l-Fıkh Kulluha Kat'iyyetun ve N ususu's-Şer' Kulluha Umumiyyetun
21. el-Mulku ve Esbabuhu ve Usulûhu
22. et-Tevafut fi'l-Hukuk
23. Kitabu't-Talâk
24. Nikâhu't-Tahlil
25. Kitabun fi Teslisi Ezâni'l-Cuma
26. La Rikka fi'l-İslâm
27. Zebâihu'l-Milel
28. Kitabun fi Usuli'l-Mevâris

Hadis İlimine Dair Eserleri

1. İfadatu'l-Kiram Şerhu Ahadis-i Bulugi'l-Meram
2. Kitabu's-Sünne
3. el-Muvatta

Dinler Tarihine Dair Eserleri

1. Kur'an-ı Kerim Ayet-i Kerimelerinin Mu'ciz İfadelerine Göre Samilerin Enbiyaları ve Semavi Kitapları
2. Kur'an-ı Kerim Ayet-i Kerimelerinin Mu'ciz İfadelerine Göre Mesih İbn-i Meryem
3. el-İncil Ma'nahu ve Hakikatuhu (İncil'in Manası ve Hakikati)
4. Hikayetu'l-Kutubi'l-Kadimeti's-Samiye
5. Nazaru'l-İslâm fi Akaidi'l-Kurûni'l-Kadime
6. Mes'ele'tü'l-Yehud fi'l-İslâm

Takvim ve Mikat İlmine Dair Eserleri

1. Şeriat Niçin Ru'yete İ'tibar Etmiş
2. Eyyam-u Hayati'n-Nebi
3. Nizamu't-Takvim fi'l-İslâm
4. Nizamu'n-Nesi Kable'l-İslâm
5. Takvimu'l-İslâm fi Hisabi'l-Eyyam
6. Fi Eyyi Yevmin Buyiat Hilâfetu'r-Raşıde Hilafeti 's-Sıddıyk
7. El-Mekadir İnde'l-Fukaha
8. Kitabun fi Hisabi'l-Fukaha (Fakihlerin Hesap Anlayışı)

Genel İslâm Düşüncesi ile İlgili Eserleri

1. Halk Nazarında Bir Nice Mesele
2. Büyük Mevzularda Ufak Fikirler
3. Kuran-ı Kerim Ayet-i Kerimelerinin Nurları Huzurunda Hatun
- 4- Rahmet-i İlahiyye Burhanları
5. İnsanların Akide-i İlahiyyelerine Bir Nazar
6. el-Veşia Fi Nakd-i Akaidi's-Şia
7. Kur'an-ı Kerim Ayet-i Kerimelerinin Mu'ciz ifadelerine Göre Ye'cuc
8. Hukuku'n-Nisa Fi'l-İslam
9. Tahkiku'l-Cihad Fi'l-İslam
10. Hallu Mes'eleti'l-Kader
11. Hallu Mes'eleti Halki'l-Kur'an
12. el-Hikmetü'l-İlahiyye
13. el-İradetu Hurretnun
14. Kitabı Bismillah
15. Hasaisu'n-Nebi
16. Hakikatu'l -Mucize
17. Hürriyetü'l-İnsan ve Hurmetuhu Fil Kur'an
18. Hurmetu'l-Hukuki'l-İnsaniyye
19. Maide
20. el-Mesailu'l-Felsefiyye Fi Futuhati'l-Mekki-ye
21. Tarihu'l-Medaris ve Tarihu'l-Efkari'l-Kelâ-miyye

Siyasi ve İçtimai Mes'elelere Dair Eserleri

1. İslam Milletlerine Dini, Edebi, İçtimai, Siyasi Meseleler ve Tedbirler Hakkında -
2. İslahat Esasları

3. Türkiye Büyük Millet Meclisine Müracaat
4. el-Camiatu'l-İslamiyyeti'l-İlmiyye
5. Mâverau'n-Nehire Seyahat
6. Nizamu'l-Hilafeti'l-İslamiyye
7. Medeniyyet Asırlarında Hilafet-i İslamiyye Nizamı
8. Rusya Müslümanları İttifakının Programı
9. Siyonizm
10. Mülhaza
11. Şeriat Esasları
12. el-Efkaru'l-Latife
13. Mustakbelü'l-Mileli'l-İslamiyye
14. Tarihu'l-Hareketi'l-Edebiyye Ve'l-İçtimaiyye Beyne Müslimi Rusya
15. el'Hukuku'l-Esasiyye
16. Aile Meseleleri
17. et-Tedabir Fi Muhimatil-Mesail
18. Tefviku't-Tearuz Beyne'l-Vezaifi'l-İmaniyye ve'l-Vazaifi's-Siyasiyye Ala Şuubi'l-İslamiyye Tahte Duveli'l-Ecnebiyye
19. Mulahazat Ala Karareyi'l-Etrak Fi Mesaili'l-Hilafetil Osmaniyye
20. el-Mu'temeru'l-Mekki ve Kullu ma Cera Fiha

Arap, Fars ve Türk Dili Edebiyatına Dair Eserleri

1. El-Luzumiyyat Tercümesi
2. En Nukud Ala Tefasil-i Ukud Kitabı İhyai'n-Nahv
3. Kitabı'l-Hucce (Tahkik)
4. Divan-ı Hafız Tercümesi
5. İlimde Kuvvet
6. el-Hurufati'l-Arabiyye Eshelu ve Eslahu mi-ne'l-Hurufi'l-Latiniyye
7. El Edebiyat ve Lügat ve Elif Ba
8. Tarihu'l-Kitabe
9. Kitabun fi Sarfi'l-Arab
10. Mustakbelu'l-Edebiyati't-Türkiye

Makaleleri**A- Orenburg'ta Yayınlanan Şûra Mecmuasında Çıkan Makaleleri**

1. "Kur'an-ı Kerim'in Vucuh-i Arabisi"

2. "Kur'an Ayetleri ve Tanışları Hakkında"
3. "Ramazan 29'da Küllî Kûşûf"
4. "Büyük Mevzularda Ufak Fikirler"
5. "Rahmet-i İlahiyye'nin Umumiyeti"
6. "Rahmet-i İlahiyye'nin Umumiyeti Hakkında Delillerim"

B- İstanbul'da Çıkan İslâm Dünyası Dergisinde Yayınlanan Makaleleri

1. "Kur'an-ı Kerim Tercümesi"
2. "Teessüf Etmişim, Artık Anladım"
3. "Medeniyet Dünyası Terakki Etmiş İken İslâm Dünyası Niçin Tedenni Etti?"

C- Kırım Akmescid'de Çıkan Asrî Müslümanlık Dergisinde Yayınlanan Makaleleri

1. "Müskirat Mes'eleleri"
2. "Teşekkürâtım"
3. "Son Zaman'ın Vahhabileri'nin Siyasi Gayeleri"

D- İstanbul'da çıkan Selamet mecmuasındaki makaleleri

1. "Siret-i Muhammediye'nin En Büyük Günleri"
2. "Şiliğin Hakiki Çehresi"
3. Cebir ve kader Meselesi

E- Sebilü'r-Reşad Dergilerindeki Makaleleri

1. "Kadımın Hukuku ve vazائفine Dair"
2. Muharebe Hallerine Dair
3. Millet'in Hukuk-i Teşriyyesine Dair"
4. Bugünün Mühim Hacetlerine Dair Tedbirler
5. Ehl-i İslam'ın Birliği Hakkında Tedbirler
6. Ehl-i İslam'ın Tearifi

F- Mısır'da çıkan el-Menar Dergisinde

1. Tarihu'l-Kur'an ve'l-Mesahif

G- Mısır'da çıkan el-Fetih Dergisinde

1. el-Lika Ma'a Şeyhi'l-İslam er-Rusya

**EK-3: MUSA CARULLAH BIGİYEF'İN TÜR-
KİYE KÜTÜPHANELERİNDE BULUNAN
ESERLERİNİN LİSTESİ**

(İSAM Bilgi İşlem Merkezi Kayıtlarına Göre)

- 1- **Büyük Mevzularda Ufak Fikirler**, Petersburg, 1914 (Türkçe, Türk Tarih Kurumu)
- 2- **Devlet Dumasında Meyt Yakmak Meselesi**, Petrograd, 1914 (Türkçe, Türk Tarih Kurumu)
- 3- **Dini, İçtimaî Meseleler Hakkında Şanlı Türk Askerine**, Berlin, 1923 (Türkçe, Türk Tarih Kurumu)
- 4- **Edebiyat-ı Arabiye ile Ulum-ı İslâmiyye**, Kazan, ..., (Osmanlıca, M.Ü. İlahiyat Fak.)
- 5- **Fihrist-i Kütüb**, ..., ..., (Arapça, Yazma. Millî Kütüphane)
- 6- **Halk Nazarına bir Nice Mesele**, Kazan, 1912 (Osmanlıca, M.Ü. İlahiyat Fak., Süleymaniye)
- 7- **Kur'an-ı Kerim Ayet-i Kerimelerinin Nurları Huzurunda Hatun**, Berlin, 1933 (Osmanlıca, İSAM)
- 8- **Islahat Esasları**, Petersburg, 1917 (Türkçe, Türk Tarih Kurumu)
- 9- **İlâhî Adalet, Rahmet-i İlahiye Bürhanları**, İstanbul, ..., (Türkçe, Kayseri İlahiyat Fak.)
- 10- **İlhamü'r-Rahman fî Tefsiri'l-Kur'an ala Usulü'l-İman** ..., ..., Arapça, M.Ü. İlahiyat Fak.)
- 11- **İslâmın Elifbası**, Ankara, 1997 (Türkçe, İSAM, Çorum İlahiyat Fak.)
- 12- **Kavaid-i Fıkhiyye**, Kazan (Osmanlıca, M.Ü. İlahiyat Fak., Diyanet, Süleymaniye)
- 13- **Kıtabü's-Sünne**, ..., 1945 (Arapça, Diyanet, İSAM)
- 14- **K. Kerim Ayeti Kerimelerinin Muciz İfadelerine Göre**, Berlin, 1933 (Türkçe, Türk Tarih Kurumu)
- 15- **Kur'an-ı Kerim'e Göre Ye'cüc ..** Berlin, 1933 (Türkçe, İSAM)
- 16- **el-Lüzûmiyyat**, Kazan, 1907 (Osmanlıca, İSAM, M.Ü. İlahiyat Fak.)

-
- 17- **Mecmua-i Fevaid**, ..., ...,
(Arapça, Milli Kütüphane)
- 18- **Akile Etrabi'l-Kasaid**, ..., ...,
(Osmanlıca, Süleymaniye)
- 19- **Tayyibati'l-Neşr fi'l-Kıraat**,
(Osmanlıca, Süleymaniye)
- 20- **Şeriat Esasları**, Petrograd, 1917
(Türkçe, Türk Tarih Kurumu)
- 21- **Şeriat-ı İslâmiyye Nazarında Müskirat Meselesi**,
İstanbul, 1927 (Osmanlıca, Süleymaniye, Diyanet,
M.Ü. İlahiyat Fak.)
- 22- **Şeriat Niçin Rü'yete İtibar Etmiş**, ..., ...,
(Osmanlıca, Süleymaniye, İzmir İlahiyat Fak,
İSAM)
- 23- **Tarihü'l-Kur'an Ve'l-Mesahif**, Petersburg, 1323
(Arapça, T. Tarih Kurumu, Süleymaniye, Konya
İlahiyat Fak.)
- 24- **Uzun Günlerde Oruç**, Ankara, 1975 (Türkçe,
Diyanet, Ankara İlahiyat. Çorum İla. Süleymaniye)
- 25- **el-Veşia fi Nakd-i Akaidü'ş-Şia**, Mısır, 1355
(Arapça, T.Tarih Kurumu, Diyanet, M.Ü. İlahiyat
Fak.)
- 26- **Kur'an-ı Kerim Ayet-i Kerimelerinin Mu-ciz İfade**,
Berlin, 1933
(Osmanlıca, İSAM, İzmir İlahiyat Fak.)
- 27- **Zekat**, Petrograd, 1916
(Türkçe, Türk Tarih Kurumu)

MUSA CARULLAH BIGIYEF

-His Life, Struggle, Thoughts-

Hamdi MERT

Ahmet Yesevi University

General Director of Publishing

ABSTRACT

Musa Carullah Bigiyef is a modernist, nationalist, research scientist of Turkish-Islamic World.

He had lived in a problematic period for Turkish Communities within Russia, he had continued to defend his ideas and beliefs in so many countries outside of Russia.

Besides his ideological, nationalist and political activities, he had written 120 books and so many articles in a variety of islamic subjects. He did not intended to reject previous views completely but critisized them scientifically.

In this paper, Bigiyef's life, ideology and his struggle along this line is summarised.

Key Words:

Bigiyef, Modernisation of Islam, Turco-Islamic Congress'

